

Драгица ПОПОВСКА

КУЛТОТ КОН КАМЕНОТ ВО СЕЛОТО ДРЖИЛОВО – СКОПСКО

Во традицијата и верувањата на жителите¹ на селото Држилово, кое се наоѓа во околината на Скопје, во општина Сопиште, се зачувале обичаи и верувања поврзани со култот кон каменот, кој населението го доживува како вистински инкубатор на родност и плодност.

Станува збор за Дупен Камен², лоциран во непосредна близина на селото, чие име се јавува како аналогија на неговиот надворешен изглед. Претставува голем камен со отвор на средината, кој се протега вертикално низ него. Негов составен дел е и малото камче, кое се наоѓа до големиот. Карактеристика на непосредниот свет простор се големиот број перуники.³

Во врска со изгледот на каменот, соговорникот објаснува: „Не можам да ти објаснам. Тоа ти е како минаре од џамија и во средината е нели продупчена“.⁴

Колку надворешниот впечаток имал влијание врз човекот, покажува неговото именување како таков. Символиката на отворот⁵ ги изразува архаичните сфаќања на човекот, но изјавата покажува дека таа е способна да ги менува своите вредности, богатејќи се со нови значења и на тој начин вклопувајќи се во системите на актуелната религија.

¹ Населението го сочинуваат Македонци со муслиманска вероисповест.

² Каменот се споменува кај: Танас Вражиновски и соработниците: Љ. С. Ристески, В. Караџоски, Л. Симоска, Народна митологија на Македонците, книга 1, Скопје - Прилеп, 1998, стр. 114.; Лиманоски Н., Обичаите кај Македонците - муслимани поврзани со раѓањето на детето, Македонски фолклор, год. XXIV, бр. 48. Скопје, 1991, стр. 171.

³ Сопствени теренски истражувања направени во 2000 И во 2001 година во selo Dr' ilovo, Skopsko.

⁴ Информатор: Рамадан Еминовски, роден 1958 година во с. Држилово, снимено на 21. 05. 2000 година во с. Држилово.

⁵ Отворот ја претставува симболичката слика на плодност и овозможува трансценденција.

За евентуалната генеза на каменот, информаторот вели: „Каменот *ѝосѝои оѝкако е создадена ѝриродаѝа. Сѝарѝе немале некој деца, оѝишле ѝаму и ѝоа ѝака осѝанало*“.⁶

Според верувањето, Дупен Камен е место на престој на Господ, што може да се утврди од зборовите што ги упатуваат посетителите при комуникацијата со него, како и со неговото идентификување со џамија, што покажува повторно асоцијација со Господ.

Времето на функционирање на каменот е преку целата година, но особено се внимава да биде за време на подновена месечина: „Кога е *ѝодновена месечинаѝа, ѝолна, дејсѝвоѝо е најјак*“.⁷ Ова зборува за големото влијание на месечината врз религиозниот човек. Во согласност со овие верувања, на полна месечина одговара изобилство од најразновидни значења.⁸

Според народното сфаќање, каменот поседува способност да им помогне на бездетните, но само на оние што се здрави⁹. Информаторот вели: „Тој *шѝо дошол овдека, само ако се здрави, да имаѝ ѝлод деца, а не се осѝварува ѝоа, бидеѝе сиѝурни дека ѝоа овдека ќе се осѝвари, ѝо овој ѝаѝ*“.¹⁰

Но, Дупен Камен има способност и да казнува за нарушување на одредени правила што се однесуваат на ветеното на него. Така, доколку она што е ветено не се донесе на каменот *ќе му се случи нешѝо на деѝеѝо*.¹¹

Од друга страна, на казна не подлежат децата¹², кои ги земаат ситните парички оставени на него. „*Паричкиѝе од каменот не се корисѝаѝ, ама може да налеѝа некој да ги земаѝ, ама не е важно, ние не осѝаваме којзнае какви ѝари. Дозволено е децаѝа да земаѝ. Сѝвар е да се осѝави ѝаму, а ѝосле не е важно*“ - вели информаторот.¹³

Адресанти на дејството на каменот се луѓе од двете верски конфесии: православни и муслимани, кои имаат проблем со

⁶ Информатор: цитираниот Рамадан Еминовски.

⁷ Исто.

⁸ Цитиран труд: Танас Вражиновски, соработници Ш, книга 1, стр. 80.

⁹ Населението верува дека евентуалната неплодност доаѓа како резултат на дејствување на некаква нафрлена магија или урок, така што по посетата на каменот и обавувањето на пропишаните обреди на него, човекот е "чист" и може да ја оствари својата цел.

¹⁰ Информатор: цитираниот Рамадан Еминовски.

¹¹ Исто.

¹² Децата најверојатно како се уште "неполноправни" човечки суштества, не подлежат на казните што евентуално би произлегле при вакво однесување на возрасен член на заедницата.

¹³ Информатор: цит. Рамадан Еминовски.

неможнoста да oстварат пoтoмствo. Сепак, тука глaвнa улогa имa женaтa, нo чeстo сe пpaктикувa и присуствoтo нa мaжoт, кoј рaмнoпpaвнo учeствувa вo кoмуникaцијaтa сo кaмeнoт. Пoтoмствoтo, иaкo пoмaлубрoјнo, сепак, и нaтaму e eдeн oд глaвнитe цeли нa брaкoт, пa oттaму e рaзбирливo штo кaкo глaвeн пoсeтитeл сe јaвувa тoкму женaтa. Трeбa дa сe нaпoмeнe дeкa aдрeсaнт нa дeјствoтo нa кaмeнoт e и нoвoрoдeнчeтo пoрaди нeгoвaтa пoврзaнoст сo кaмeнoт (бидeјќи спoрeд нaрoднитe сфaкaњa, тoа oд кaмeнoт пpoизлeгувa дoкoлку рaѓaњeтo сe случилo пo извршувaњeтo нa oбрeдoт).

Кoмуникaцирaњeтo¹⁴ сo кaмeнoт e индивидуaлнo и сe oдвивa сo мeдијaтoр, кoј мoжe дa бидe кoe билo лицe oд Држилoвo. Нeгoвaтa улогa e улогa нa aктивeн пpeдвoдник, зaштo тoј ги зaпoзнaвa пoсeтитeлитe сo зaбрaнитe и пpeвeнциитe зa зaштитa oд нeсaкaни дeјствa врз нив и пoмaгa вo цeлиoт oбрeд штo сe пpaктикувa нa кaмeнoт. Зa oвaа улогa тoј дoбивa симбoличeн нaдoмeст: сoк и сл. Oд пpoдaвницaтa вo сeлoтo aдрeсaнтитe купувaат лeб, кoј e пoтрeбeн зa пpaвилнo извeдувaњe нa oбрeдoт. Нa пaтoт кoн кaмeнoт мeдијaтoрoт гo зaстaнувa првoтo лицe штo гo срeтнувa нa пaтoт и бaрa oд нeгo дa му гo кaжe имeтo. Му сe oбрaќa сo збoрoвитe: „*Кaкo сe викаш?*“. Пo дoбивaњeтo нa oдгoвoрoт, пpoдoлжувaат кoн кaмeнoт.

При првaтa сpeдбa сo Дупeн Кaмeн, aдрeсaнтoт му сe oбрaќa сo нeмa мoлбa, a пoтoа дaвa вeтувaњe дeкa aкo сe испoлни пoсaкувaнoтo, кe зaкoлe курбaн. Пoтoа слeгувa дoлу и сe пpoвирa тpипaти низ нeгo¹⁵, и тoа пoчнувaјќи oддeснo¹⁶. Нa сeкoe пpoвирaњe мeдијaтoрoт зeмa инсeкт - живoтинчe (нa сaмиoт кaмeн), гo стaвa вo мaлo пaрчe лeб¹⁷ и ѝ гo дaвa нa женaтa дa гo изeдe. Пoстaпкaтa нa женaтa јa пoвтoрувa и нeјзиниoт сoпруг.

¹⁴ Вo oбрeдoт штo бeшe пpeдмeт нa нaшa oпсeрвaцијa, учeствувaшe брaчeн пaр дoјдeн oд Бугaријa.

¹⁵ Мaгискoтo oбикoлувaњe e мнoгу вaжнo сpeдствo нa нaрoднaтa лeкaрскa пpaктикa. (Гaбриeлa Сцхубeрт, Кoнaц, врпцe и ткaнинa кao мaгискa сpeдствa нaрoднe мeдицинe у југoистoцнoј Еврoпe. Мaкeдoнски фoлклoр, гoдинa ЦВИИ, бр. 33, Скопјe 1984, стр. 140.

¹⁶ Дeснaтa стpaнa спoрeд дрeвнитe пpeдрaсудитe сe смeтa дeкa e днeвнa и бoжeствeнa... (Жaн Шeвaлиe, Алeн Гeрбpaн. Рeчник нa симбoлитe, митoви, сoништa, oбичaи, гeстoви, oблици, ликoви, бoи, брoeви. Тaбeрнaкул, Скопјe, 2005, стр. 246.

¹⁷ Зaлaчeтo лeб пpeтстaвувa бeскрвнa жртвa нa кaмeнoт.

Ова покажува дека во лечењето и превентивата за зачувување на плодноста и нејзиното осигурување, кај луѓето важна улога има комплексниот круг: човек – животно - земја.¹⁸

Станува збор за симпатичка магија. Инсектите што излегуваат од земјата, која сама по себе е извор на живот, а тие брзо се размножуваат, резултирал во верување дека давањето таков инсект магиски ќе го предизвика истиот резултат кај жената. Впрочем, на јадењето и на голтањето, покрај основните својства, им се припишуваат и други. Со јадење на инсектите, посетителот преминува во сферата на сакралното.¹⁹

По завршувањето на провирањето, сопружниците земаат три инсекти (може да им ги фати медијаторот) со малку земја и ги ставаат во мало кутивче. Тие треба да се пуштат во домот каде што живеат сопружниците. (Ако е зима и нема инсекти, тогаш се зема само малку земја).

*„Животиинкиѝе ако е есенско време, проѝагааѝ в земја, немаѝ и земаѝ земјичка малку и ќе си ѝуриѝ во сѝан и нека си сѝоѝ она, не се замейѝува. Ако имаѝ ѝриваѝна куќа го сѝаваѝ однадвор во дворѝѝ, углавно да биде негдака, ѝуека, да си осѝане ѝшаму и гоѝѝово. Не завийѝкано, ѝѝурена земјичкаѝѝа“.*²⁰

Ова е неминовен дел од обредот и е поврзан со неопходноста од изнаоѓање трага од живот во земјата, земена од непосредниот свет простор на каменот, што имплицира обезбедување живот во куќата на посетителите. Сепак, и земјата²¹ без „животинки“, сама по себе е плодна, зашто е донесена од каменот што манифестира плодност.

По оставањето ситни пари на каменот, сите се враќаат назад, но не по патот по кој дошле, туку по друг. Се верува дека со враќање по истиот пат, сè ќе се врати по старо и обредот ќе биде безуспешен.

Значи, дури и патот назад се толкува како духовен акт, зашто го симболизира „новиот“ пат, по кој се движи посетителот по обредот.

¹⁸ Чулиновиц - Константиновиц, Адзајкинја из Маните Драге, Логос, 1989, стр. 59.

¹⁹ Според старите верувања, со јадење на одредена храна може да дојде и до оплодување. Војин Матиц, Психологија митске прошлости, 2, Београд, 1979, стр. 240.

²⁰ Информатор: цит. Рамадан Еминовски.

²¹ Земјата е симбол на плодноста и обновата... (Жан Шевалие Ален Гербран, Речник на симболите митови, соништа, обичаи, гестови, облици, ликови, бои, броеви, Табернакул, Скопје, 2005, стр. 342.

Ако по целиот овој обред жената остане бремена, на половина бременост треба да дојде на каменот и да му се заблагодари со зборовите: „*Фала Боже шѝо осѝанав бремена*“.²²

Детето што ќе се роди, треба да добие име што ќе започнува на една од буквите што се содржани во името на личноста што сте ја сретнале на патот кон каменот.

Името ја претставува целокупната личност на сопственикот. Лицето е претставено и индивидуализирано низ името. Ставањето вакво име, најверојатно, треба магиски да овозможи опстојување на детето, како што опстоила и сретнатата личност, т.е. да се обезбеди „активно“ живеење.

Комуникацијата со каменот продолжува и со чинот на жртвувањето. Според народното верување, оној што добива подарок, мора да му возврати на дарителот. Всушност, на овој начин, преку жртвувањето, се воспоставува корелација човек - свет камен, а како главен корелатор е токму жртвата. Главна цел на жртвениот обред е воспоставување заедништво меѓу човекот и силите во кои тој верува,²³ односно во светиот камен.

Едноставно, народот верува дека создавањето на нешто ново мора да биде проследено со жртва.²⁴ Со воведувањето на крвната жртва, се воведува идејата дека животот може да се создаде само преку некој друг живот, живот што е жртвуван.²⁵

Според народното сфаќање, важно е ветеното да се исполни. Така, жената што ја почувствувала плодотворната моќ на каменот, што довело до нејзино мајчинство, има обврска да донесе жртва позната меѓу народот како курбан.²⁶

²² Информатор: Галина Василева, родена 1966 во Перник, Република Бугарија. Снимено на 21. 05. 2000 година во Држилово.

²³ Стојановска-Лафазановска, Тантолошкиот правзор на животот. Институт за фолклор "Марко Цепенков" - Скопје, Скопје, 1996, стр. 16.

²⁴ Принесувањето жртва кај примитивните народи било многу распространето, поради мислењето дека на тој начин ќе се воспостави врска со светот на натприродното, ќе се смилостиват духовите или боговите и од нив се барало да направат одредени услуги или да се отстрани можноста за нивно непријателско дејствување (Социолошки лексикон, Београд, 1982, стр. 759).

²⁵ Исто, стр. 21.

²⁶ Курбанот (турски збор што означува колење и жртвување стока), како форма на комуникација со натприродни сили, демони, светци, богови, води потекло од најдалечното минато (Иван Котев, Светиилијскиот курбан во с. Мокрино, Струмичко, Етнолог, Скопје, 1992, стр. 183.).

Курбанот на Дупен Камен претставува младо јагне,²⁷ чиј пол не е во зависност од полот на детето што дошло на свет на овој начин. Сепак, најчесто ако жената роди машко дете, носи машко јагне, а ако, пак, детето е женско, јагнето ќе биде женско. Бојата на жртвуваното животно не е важна. Може да биде црно, бело или шарено, а во однос на староста, пожелно е да биде младо. Како алтернатива за оние што се посиромашни, дозволено е курбанот да биде петел.

Рокот во кој треба да се донесе курбанот на каменот не е одреден, но, сепак, не смее да биде предолг. Се верува дека ако курбанот не се донесе на каменот, на така роденото дете ќе му се случи нешто лошо, ќе се разболе, умре и сл.

Оттука можеме да констатираме дека крвната жртва на Дупен Камен нема карактер само на заблагодарувачка жртва, туку и на жртва што ќе придонесе за зачувување на здравјето на детето.

Јагнето (машко или женско) се коле²⁸ на малото камче, а крвта се остава да тече на каменот. Детето што присуствува на овој чин го мачкаат со крв (точка) на челото. Народот придава посебна моќ на крвта на жртвуваното животно и таа се употребува во магија со цел да обезбеди здравје, плодност итн.

Самата крв, всушност, ја претставува жртвата, односно е супституција на жртвуваното животно.²⁹

Се работи за култ на жртва со цел да се умилостиват натприродните суштества. Во такви околности обично крвта се излева, а месото се јаде. Ова излевање на крвта, според некое мислење, претставува трага од жртвувањето на хтонските демони и духови.³⁰ Закланото јагне на Дупен Камен може да им се остави на некој од селаните или да се однесе дома.

Врз основа на претходно изнесеното, можеме да заклучиме дека меѓу населението во с. Држилово, Скопско, зачуван е култот кон каменот како архаична форма на културата, која манифестира жива и актуелна обредност. Во рамките на ваквото верување е задржана основната идејна замисла - желба за потомство како една од основните цели на бракот, а верувањата во каменот истовремено се збогатени со нови религиски содржини.

²⁷ Овците и јагнињата се "божја стока" (Стеван Тановиќ, Урок, урочувајне из околине Ѓевгелије, Гласник Етнографског музеја у Београду, IX, Београд, 1934, стр. 40.

²⁸ Таткото на (по овој пат) роденото дете носи човек што го врши колењето на курбанот или, пак, тој самиот се јавува во таа улога.

²⁹ Душан Бандиќ, Крв у религијским претставама и магиско-култној пракси нашег народа, ГЕМБ, бр.37, Београд, 1974, стр. 152.

³⁰ Исто.

Обредите што се практикуваат ја детерминираат сакралната сфера на комуникација со каменот и имплицираат јасен однос кон него - го третираат како свет камен што дарува живот.

КУЛТОТ КОН КАМЕНОТ ВО ДРЖИЛОВО - СКОПСКО (Резиме)

Во традицијата и обичаите на Македонците со муслиманска вероисповест што живеат во селото Држилово, Скопско, се зачувале верувања и обреди што се однесуваат на култот кон каменот како архаична форма на културата, која покажува жива и актуелна обредност. Во рамките на ваквото верување е задржана основната идејна замисла - желба за потомство како една од основните цели на бракот, а верувањата во каменот истовремено се збогатени со нови религиски содржини.

Адресанти на дејството се луѓе од двете верски конфесии: христијани и муслимани. Како главен посетител се јавува жената, но често се практикува и присуство на мажот, кој рамноправно учествува во обредот.

Времето на функционирање е преку целата година, но особено се внимава да биде за време на подновена месечина, кога дејството е најјако.

Доколку по изведување на обредот на каменот жената роди дете, семејството има обврска да донесе курбан. Крвната жртва (јагне или петел) нема карактер само на заблагодарувачка, туку и на жртва што ќе придонесе за зачувување на здравјето на детето.

Обредите што се практикуваат ја детерминираат сакралната сфера на комуникација со каменот и имплицираат јасен однос кон него, го третираат како свет камен што дарува живот.